

750644

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

Հոկտեմբեր, 1894 թ.

Կռիւ Սասունում, կոտորած Մշում, կոտորած Եւգո-
կիայում, կախաղան Բաղէշում, բանտարկութիւն և խու-
զարկութիւն երկրի ամեն մի անկիւնում, արգելք գաղ-
թականներին և պանդուխտներին վերադառնալ հայրե-
նիք, Տաճկահայաստանից դուրս գտնվող տաճիկների,
էքքէզների հոսանք դէպի Տաճկահայաստան, Համիդիէի
նոր զօրախմբերի կազմակերպելը . . . և այս բոլորը մի
բուռն անգէն, անպաշտպան, չարքաշ, աշխատասէր հայ
երկրագործ և արհեստաւոր ժողովրդի դէմ է։ Ինչո՞ւ —
որովհետեւ նա յանդգնութիւն ունի բողոքելու տիրող
վայրենի և գաղանային պայմանների դէմ, որովհետեւ նա
համարձակվում է պաշտպանել իր անձը, պատիւը, աշ-
խատանքը բաղդախնդիրների, գողերի դէմ, որովհե-
տեւ նա ձգտում է բարեփոխել երկրի այժմեան պայ-
մանները, ձեռք բերել անկախ կեանք, ինքն իրեն կա-
ռավարելու իրաւունք։ Ահա այս պահանջի դէմ, իբրեւ
պատասխան, սուլթանի «ողորմած», «հայրախնամ» կազ-
մակերպված կառավարութիւնը դէմ է զնում իր ամբողջ
ուժով՝ թնդանթներով ու զօրքով, աւազակ քրդերով և
բաղդախնդիր բաշիբուզուկներով, և այն էլ խնջ միջոց-
ներով։— աւերակ, մոխիր դարձնելով գիւղեր, սրի, կրա-
կի տալով մանուկ, աղջիկ, կին, տղամարդ . . . Այո՞, սուլ-
թանի կառավարութիւնը աշկարայ, առանց ամօթի, ա-
ռանց կարմնելու դուրս է եկել իր ամբողջ ուժով ժո-
ղովրդի դէմ, գործ դնելով այն միջոցները, որոնք տեղի
էին ունենում մարդկութեան պատմական կեանքի այն
ժամանակամիջոցում, երբ գոռոզ ու բաշիբուզուկ քաղ-
թով բռնաձալը յաղթված ժողովրդի դիակներին, աշ-
տաբաններ էր շինում և նրա բարձրութիւնից էր դի-
տում իր ձեռքով աւերակ, մոխիր դարձրած երկիրը,
հիանում էր մարդկային արիւնով ներկված բնութիւնով
և իբրեւ նշան գոհունակութեան, հրծուռանքի, ամբողջ
սրտից դժոխային քրքիջ արձակում . . .

Տասն և իններորդ դարում, որով պարծենում է եւրոպական բուրժուազիան, տալով նրան ամեն տեսակ սի-

ըուն ու լաւ ածականներ՝ ազատութիւնից մինչև եղբայրութիւն, նոյնատեսակ գէպքեր են տեղի ունենում նոյն խի այդ հազատութեան և եղբայրութեան՝ դարձի զաւակների աչքի առաջ:

Միակ տարբերութիւնն այժմեան բռնակալ սուլթանի
և նախկին բաշիրուզուկ բռնակալի մէջ նրանումն է, որ
այժմեանը նստած իր փառահեղ պալատում՝ անձամբ
է մասնակցում, պլլ հրամաններ ու թրագիրներ է տա-
լիս ոչնչացնել ամեն ինչ, ոչինչ չխնայել ազատվելու
այն տարրից, որ խանգարում է իր հարեմական հանգս-
տութիւնը, որ սպառնում է նրան զօրել իր հիւրիների
փաղաքշանքից, որ խանգարում է նրան իր վաւաչոտ,
անասնային կրքերին ազատ, հանգիստ քաւականութիւն
տալու եւ դրա համար նա մարդկային զոհեր է պա-
հանջում, դրա համար նա արիւն է ուղղում, դրա հա-
մար նրան աւերակներ են հարկաւոր, նա ուզում է գի-
ականների և աւերակների վրայ թափուրել իրրեւ լեշա-
կեր, միայն թէ հանգիստ, խաղաղ կեանք ունենայ...

Եւ ահա նրա հաւատարմի՝ գամիւռները, սոված, լիւր
գեադաները, որ դրան մօտ շնթրած՝ սպասում են հացի
փշրանքի, ամենայն եռանդով ու հաւատարմութեամբ
կատարում են իրենց տիրոջ հրաման-ցանկութիւնը, օ-
րովհետեւ քնռցած են, որովհետեւ դրանք Եղգըքի պալա-
տի արիւնխախում գահակալի տիպարներիցն են, պատըր-
ւակ բռնելով ամեն ջնջին բան, յարձակվում են ժողո-
վոդի վրայ իրենց գազանական ամբողջ կրքով, չլիւմ,
թալան ու կոտորած անում:

Տաճկահայաստանն այժմ՝ արեան զաշտ է դարձել։—
արիւնոտ են նրա աղբիւրները, գետերը, արիւնոտ են
նրա արտերը, դաշտերը, մարգագետինները, հրդեհի է
տուած, մոխիր է դարձրած գիւղացու տուն-տեղը. ա-
ւարի, Թալանի է տրված նրա ունեցածը. գազան քրդի
և զինւորի սուրհմենի վրայ են բարձրացրած անմեղ մա-
նուկներին, կոյս աղջիկներին, խարդուկի վրայ են խորո-
վում տղամարդկանց։ Ահա այսպէս է յագեցնում իր
գազանալին ծարաւը բռնակալը, սրա օրինակին են հե-
տևում և գամփռ-փաշաների, բէյերի շարքը . . .

Գառլը չէ որ դրանք վբաղճու ևս նրա վրայսցող բայց՝ յուխեալ համար անհրաժեշտ որայնա մեր եւ, որպէս-

Թշուա՞ռ և անբա՛ղդ երկիր, Թշուա՞ռ և անբա՛ղդ ժողովուրդ... Մինչև ե՛րբ, մինչև ե՛րբ պէտք է շլինքդ ծռես ստոր, ամարդ սուղթանի կառավարութեան լծի տակ, մինչև ե՛րբ պէտք է տանես կոտորածը, մինչև երբ պէտք է տանես նահատակի կեանքը... Բաւական է, բաւական, հայ ժողովուրդ, կրել այդ անարգ լուծը, տանել ամեն տեսակ անպատուութիւն: Թշնամին ոչինչ չի խնայում, իսկ դո՞ւ... դու միշտ նոյն ստրուկը, նոյն հլու հպատակը, բաւական չէ:

Բաւական է քաջարի սասունցու համար. նա այլ ևս անկարող է տանել այդ ամօթալի լուծը, ահա նա բարձրացրել է ապստամբութեան դրօշակը, յոյսը դնելով իր լերան ծերպերի, ժայռերի, քարերի վրայ. էլ ո՞ւմ վրայ կարող էր դնել... Սասունն ապստամբվել է, Սասունը կռւում է մեն-մենակ, և ո՞ւմ դէմ:— Կազմակերպված, թնդանօթներ և կանոնաւոր զօրք ունեցող կառավարութեան դէմ:

Բայց այդ կազմակերպւած «հզօր» կառավարութիւնը մի քանի ճակատամարտից յետոյ, յոյսը կտրում է զէնքով ճնշել սասունցուն և նա դիմում է ստոր խորամանկութեան, նրան խաբում է. հաշտութեան դրօշակ է բարձրացնում. սասունցին, աչնիւ, բնութեան այդ հարազատ զաւակը հաւատում, իջնում է իր ծերպերից, մօտենում է հաշտութիւն խնդրողին և... գնտակահար է լինում, մի գիւղ էլ թշնամուն զոհ տալիս: Բայց այդ չէ յուսահատեցնում քաջ սասունցուն, որ վճռել է կամ մեռնել պատուաւոր մահով կամ ջարդել անարգ ստրկի լուծը, նորից ամրանում է իր բնութեան գրկում և շարունակում է իր կռիւը:

Սասունն ապստամբվել է, Սասունը կռւում է: Կառավարութիւնը կատաղած, փրփուրը բերնին, վրէժխնդրական ոգով լցված, կոտորած է անում: Նա վճռել է ամեն ինչ մոխիր դարձնել. նա վճռել է դիակների վերայ բարձրանալ և այնտեղից հրձիւլ, զուարճանալ արիւնոտ, մոխիր դարձած տեսարանով...

Իսկ մե՞նք. մենք սասունցուն մենակ ենք թողել, մշեցուն գազանի ճանկը քցել կախաղանը դիակներով զարդարել. ահա մեր արածը, — ամօթ: Ամօթ, երբ թշնամին վճռել է ոչնչից ոչինչ չխնայել ամեն ինչ ոչնչացնել մենք դարձեալ անտարբեր ենք դէպի տանջվող, չարչարվող մարտիրոս դարձած ժողովուրդը. ամօթ, երբ անգէն, յուսահատ ժողովուրդը, անկարող լինելով տանել անկարագրելի, անլսելի գազանութիւններ ու բռնութիւններ, գլուխ է բարձրացրել ընդդիմադրում է, ջանքեր է անում իրեն պաշտպանելու, և մենք օգնութեան ձեռք չենք կարկառում: ամօթ, երբ երկիրը զրկվում, ամայանում է ժողովրդից, երբ ամեն ինչ քանդում, աւերակ

են դարձնում, երբ մօրը գրկից սուլնով են խլում մանուկը և մօրը քարաժայռից գլորում, երբ լիրբ ու լըպիրշ անպատուութեան են տալիս կոյս աղջկայ մարմինը և ապա իբրև դիակ սուլնի վրայ բարձրացնում, երբ եղբայրը քրոջն սպանում է իբրև միակ միջոց նրա «ազատութեան», երբ... Եւ մենք ձեռներս ծալած՝ հանգիստ նստած ենք առանց կարմրելու, առանց ամօթի: Ո՛չ խղճի խայթ, ո՛չ պատւի զգացում, ինչե՞նք նման... Ամօթ է. ինչո՞ւ ապրել. ապրել ամօթանք տանելու, ապրել ստրուկ լինելու: Բաւական է, բաւական այս ամօթանքը, ժամ է արդէն վերջ տալ անարգ լծին, ժամ է արդէն կամ ապրել իբրև մարդ, կամ մեռնել պատուաւոր մահով. ընտրենք երկուսից մէկը...

Ա Պ Ս Տ Ա Մ Բ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ի Ս Ա Ս Ո Ւ Ն

Այս առաջին անգամը չէ, որ Սասուն գլուխ կը բարձրացնէ. 80-ական թուականներէն սկսեալ Սասունցիք միշտ տեսակ մը պատերազմական դրութեան մէջ են: 91 թիւն էր, երբ տաճիկ պետութիւնն այդ բուռը քաջերու դէմ 2000-էն աւելի զօրք և թնդանօթներ զորկեց, բայց կոտորածով և խայտառակութեամբ ստիպված եղաւ յետ փախչիլ:

Այդ անընդհատ կռիւներու միակ պատճառն հարկն է. պետութիւնը կուգէ կիսաանկախ լեռնական Սասունի զաւակներու վերջ հարկերու ծանր լուծի տակը մըտցնել, իսկ այդ բուռ մը կտրիճները, որ դարերէ ի վեր ստրված են հարկ չվճարելու, ամեն կերպ աշխատած են դիմադրել և այսօր ալ կը դիմադրեն քաջաբար:

Աս ալ նկատելու է, որ եթէ նոյն իսկ Սասունցին ուզենայ հարկ տալ, ոչինչ ըլլի վճարելու, վասն զի այդ լեռնածերպերն անոր այնքան պտուղ չեն կրնար հասցնել, որ դէթ իրեն ապրուստը հայթհայթէ, ո՛ր մնաց հարկ վճարելը:

Դեռ այս ամառ, յուլիս ամսի սկզբները պետութիւնը մարդ զրկեց և հարկ ուզեց քաջ ծաւորկայ զաւակներէն. անոնք բացէ ի բաց մերժեցին: Այլին 300-ի չափ զօրք և խել մը քրդի ցեղեր ոտքի հանեց անոնց դէմ, բայց սասունցիք ցրեցին այդ ամենն առաջին իսկ յարձակմամբ: Փաշան ուզեց օգտվիլ հանգամանքներէն, լուծիւն պահպանեց և դէպ Սասուն տանող միակ ճամբու կամուրջը, որ քանդեր էին սաժուցիներն 1891-ի ապստամբութեան ատենը, ուզեց նորէն շինել, որ հեշտութեամբ մանի Սասնոյ սիրտը: Սասունցիք հասկցան բանի էութիւնը. յարձակեցան կամուրջ շինողներու վրայ: Թուրքերն օգնութեան եկան. սասունցիք մօտ 10 մարդ կոտորելէն ետքը՝ կամուրջն ալ քանդեցին և լեռ ելան: Փաշան բարկացաւ և նորէն ուզեց զօրք հանել սասունցոց դէմ:

Նոյն ատեն մէկ աւելի ծանր դէպք մ'ալ տեղի ունեցաւ. քիւրդ աշիրէթներէն մէկ ցեղ մը յանդգնութիւն կունենայ յարձակիլ Սասունի Շէնիկ գիւղին նախ ի վրայ և ոչխարներուն հօտը քշել տանելը: Կարիճ

շէնիկցիք հրաւեր կը կարգան դրացի գիւղերուն, որ միացեալ ուժերով երթան, ոչխարը յետ բերեն և վրէժը լուծեն: Հրաւերն արձագանգ կը գտնի. խումբ մը կտրիճներ քիւրդերու վրաններու վրայ կը յարձակին, շատերուն կը վերաւորեն և ոչխարները յետ կը բերեն: Այս դէպքերէն քիւրդերը կատաղած, գազան դարձած հրաւեր կը կարգան ամեն աշիրէթներուն՝ միանալ և կործանել ամբողջ Սասունը: 10-էն աւել քիւրդ ցեղեր, խել մը կանոնաւոր զօրք հետնեն և առած, լեռնական թնդանութեամբ օգոստոս ամսին մէջ կը խաղան Շէնիկ գիւղի վրայ: Կին, տղամարդ, մանուկ, ծեր զինված են Շէնիկի մէջ. վճռել են մինչև վերջին շունչ դիմադրել: 7 օր շարունակ կը պաշարեն քիւրդերը, բայց առիւծ չենիկցիք բարձրէն, անառիկ լեռներու գլխէն կրակ ու ժայռեր կը թափեն այդ գազանային բանակի գլխուն: Քիւրդերու բոլոր ջանքերն ի զուր կանցնին: Խեղճերն յոյսերնին կտրած՝ կսկսին յետ քաշվիլ: Այդ ատեն առիւծասիրտ լեռնականները կայծակի պէս կը սլանան անոնց յետևէն, շփոթութիւն կը ձգեն և բաւական մարդիկ կը կոտորեն. դիակներուն ալ քիթ ու ախանջները կտրելով՝ այրված սրտերնին կը հովացնեն ու լեռը կը քաշվին: Ան ատեն քիւրտ ցեղապետները կերթան Մուշի փաշայի դուռը և լալագին օգնութիւն կը հայցեն, ըսելով, որ սասունցիք իրենց հանգիստ չեն տար:

Նոյն միջոցներն արդէն վրայ հասած էր կամուրջին պատմութիւնը: Երկու փաշան առանց այն ալ կատաղած էր, իսկոյն իր տրամադրութեան տակն եղած փոքրաթիւ զօրքը, քանի մը քիւրդ ցեղերու հետ միասին կը ղրկէ սասունցոց վրայ, ատոնք կոտորած մ'ուտելով յետ կը փախնին, կուգան Մուշ ու անտի առասպելներ կը հնարեն, թէ իբր սասունցոց օգնութեան եկան բարձրէն, ամպերու մէջ նստած խումբ մը մարդիկ, որ սասունցիք կը պատրաստին Դաշտի վրայ քայլելու... Փաշան կը դիմէ կեղտոտ խորամանկութեան, հաշտութիւն կառաջարկէ սասունցիներուն, կը խոստանայ հարկերէ ազատ կացուցանել: Միամիտ լեռնականները կը խաբվին և լեռներէն վար կիջնին: Պատերազմական ամեն ազնուութեան դէմ գնալով՝ այդ անամթ մարդիկը կը բռնեն մէկ գիւղի գլխաւորները, կը կոտորեն, գիւղը կաւերեն՝ ամեն անգթութիւն կրնեն: Մնացեալ սասունցիք կը զգուշանան և կրկին կամրանան իրենց լեռները: Այն ատեն փաշան իրեն անզօրութիւնը տեսնելով, Սասուն պաշտօնապէս ապստամբած կը հրատարակէ և կը դիմէ Բաղէշու, Էրզրումի և այլ կուսակալներուն զօրք ուղարկելու: Իսկոյն Էրզրումէն 2500 զօրք և քանի մ'ալ լեռնական թնդանութեան կը խաղան դէպի Մուշ. 500-ի չափ զօրք ալ կուգայ Բաղէշէն, ատոնց հետ կը միանան բոլոր քիւրդ աշիրէթներն՝ որով կը կազմուի բաւական պատկառելի բանակ մը: Ատոնց առաջ կրնկնին Սասնոյ սահմանի պզտիկ գիւղերը. բնակիչք կը քաշուին Տաւրիկ շանառիկ աւանը, որ արձիւի բունի պէս կպած է երկնամբարձ ժայռերու կուրծքէն:

Կը պաշարին Տաւրիկը, իսկ Սասունի կորիւնները կսկսեն իրենց գնտակի հեղեղները, քարերը տեղացնել ժանակի վրայ: Դիմադրութիւնը կատաղի է, բայց ար-

դեօք սուլը, այս երկու երեք սուղ տարիներու մշտական անթութիւնը չի ստիպեր խեղճերուն ընկճվելու: Օգնութեան բնաւ յոյս չկայ. Դաշտեցու մէջքն այսօր վաղը կը կոտորվի բռնութեան ծանրութեան տակ. իսկ մենակ Սասունը հազիւ տասնեակ մը գիւղեր կը պարունակէ իր մէջ՝ ամենքն ալ աղքատ, օր հացի կարօտ:

Ռուսաստանի հայը կուգէր ցնցող դէպքեր, արիւն-հեղութիւններ, որ օգնութեան հասնէր. ահա՛ և դէպքը, կրակը բռնկած է, շտապեցէք, փող, զէնք հասուցէք, գուցէ յաջողի այդ բուռն քաջերու կրակէն հրդեհ մը ծագեցնել: Թէ ամեն ըսածնիդ հնչիւն բառեր չէին, օգնեցէք սասունցիներուն:

Կ Ո Տ Ո Ր Ա Մ Ի Մ Ո Ւ Շ

Մուշի և շրջակայ գիւղերու հայ ժողովուրդը Թահսի Փաշայի և կառավարական պաշտօնեաներու անլուր կեղեքութենէն ու հարստահարութիւններէն յուսահատած՝ խումբերով կը դիմեն կառավարութեանը, կեղեքիչներու պատժվիլը կը պահանջեն և իրենց յափշտակած գոյքերը կուգին: Կառավարութիւնն անուշադիր կը թողու ազոնց բողբոջները, կը վռնտէ և կը փորձէ ցոյցի հեղինակները ձերբակալել: Ժողովուրդը կը դիմադրէ և չի թուլուր, որ ձերբակալեն: Այդ դիմադրութեան վրայ շփոթութիւնը կը մեծնայ. ամեն կողմէ հայեր և թուրքեր կը թափին կառավարութեան դուռը: Ահա այդ ատեն կսկսի հայերու և թուրքերու ընդհարումը, որ կը վերջանայ հայերու յաղթութեամբ: Հայերը մեծ ջարդ կուտան թուրքերուն, որ կը ձգեն, կը փախնին: Օգնութեան եկած սակաւաթիւ զօրքն ևս խոյս կուտայ: Հայերը Մուշի կառավարական տունը կը գրաւեն: Միւթէսէրիֆը հեռագրով զօրք կը պահանջէ և մի և նոյն ժամանակ թուրք խուժանը կը գրգռէ: Համիդիէ զօրքն օգնութեան կուգայ և, միանալով թուրք գրգռված ամբոխի հետ, կը յարձակին հայերու վրայ. կսկսի հայերու կոտորածը:

Մուշի կոտորածին մէջ հայերէն կսպանվին 270 հոգի, 400-500 հոգի ալ կը վիրաւորվին: Ասոնցմէ զատ բազմաթիւ ձերբակալութիւններ, բանտարկութիւններ տեղի կունենան: Համիդիէի զօրքը յարձակված է Շէնիկ, Սէմալ և ուրիշ 3 հայ գիւղերու վրայ. գիւղացիները փախած ապաստանած են Սասնոյ Տաւրիկի գիւղը: Համիդիէի զօրքը գիւղերը կողոպտելէն, թալանելէն ետքը՝ կը հրդեհէ, կրակ կուտայ յիշեալ 5 գիւղերը: Այդ գիւղերն այժմ մոխրի կոյտեր կը ներկայացնեն:

Կ Ո Տ Ո Ր Ա Մ Ե Յ Ե Ի Դ Ո Վ Ե Ա

Հազարապետ մը խուզարկութեան համար քանի մը փոլիսներու և զափթիէներու հետ հայոց թաղը կերթայ և քանի մը տուն կը խուզարկէ յեղափոխական փրնտրելու պատրուակաւ: Տարակոյս չկայ, որ խուզարկութիւններն ազարդին կելնեն: Հազարապետը կը պողայ, կը կանչէ և յեղափոխականը կը պահանջէ: Այդ միջոցին թուրք մոնետիկ մը թուրքաց թաղը և շուկան կը շօջի, պոռալով՝ «Թարձակվեցէք հայոց թաղի վրայ, կոտորեցէք անհաւատները, պղծեցէք անոնց կիները. Մուհամեդէն կը վարձատրվի»: Մոնետիկի այս հրաւերի

վրայ մահադատական զինեալ խուժանը կը յարձակի հայոց թաղի վրայ և կսկսի հայերուն կոտորել: Կոտորածի մասին ստույգ տեղեկութիւններ տակաւին կը պահպին: Եւրոկիայի հայերը թէ Բ. Դուռը և թէ պատրիարքարանը կտորալծի մասին հեռագրած են: Պատրիարքարանը Աեքաատիայի առաջնորդին հեռագրած է Եւֆոնիա մեկնիր, իրաց վեճակն ստուգել և տեղեկագրել: Կառավարութիւնը Դիմաքսեանին հրամայած է Մուշի, Եւֆոնիայի և Սասնոյ կոտորածի մասին որ և է խնդիր չը յարուցանել: Դիմաքսեանը 2 օր է Բէնի-Գաբու իրեն տունը քաշված է և պատրիարքարան չիջներ: Դիմաքսեանի այդ վարմունքը դատապարտելի է, դաւաճանութիւն է և կը յիշեցունէ դաւաճան Աշրղեանի ընթացքը: Այս ճգնաժամի ատեն Դիմաքսեանը կամ բացարձակապէս պիտի հրաժարի և կամ հարկաւոր դիմումներն ու պահանջներն ընէ: Այս պարագաներու մէջ լուութիւնը, անտարբերութիւնը, չեզոքացումը, գործերը ձգել քաշվիլը մատնութիւն է, դաւաճանութիւն է:

ՆԱԽԱԿ ՊՕՇԱՒՑ

Կ. Պոլիս, 8 Հուլիս.

Ապօրինի պատրիարքական տեղապահ Դիմաքսեանը կառավարութեան հրամանով մայրաքաղաքիս մէջ գտնվող եպիսկոպոսները յատուկ հրահրագրերով օգոստոս 18-ին ժողովի հրաւիրած էր սուլթանի տարեդարձի առթիւ Տաւատարմութեան և երախտագիտութեան ուղերձ մը մատուցանելու համար ի դիմաց ընդհանուր հայ ազգի: Աւերածի մէջ եպիսկոպոսական ժողովն ի միջի այլոց հրապարակաւ պիտի յայտնէր, որ թէ իրենք և թէ համայն ազգը որ և է մասնակցութիւն չունին տեղի ունեցող քանի մը անկարգութիւններու, աստ և անդ երբեմն-երբեմն կատարված խռովութիւններու հետ, թէ այդ խռովութիւններու հեղինակները քանի մը բաղդախնդիր, հացկատակ, ազգի աչքէն և երեսէն ընկած չարագործներ են, որոնց պատժելը կը պահանջեն իրենք կայսերական արդարախնամ կառավարութենէն:

Տեղապահի հրահրագրերուն եպիսկոպոսներէն ու մանք նամակներով պատասխանեցին և ինչ ինչ առարկութիւններով շնորհայտացան, իսկ ոմանք ներկայացան և, օգտվելով բացակայ եպիսկոպոսներու առիթէն, յայտնեցին, որ անպիտակ միւս եպիսկոպոսներու մասնակցութեան իրենք անկարող են որ և է ուղերձ մատուցանել և պատրիարքական տեղապահն ամօթապարտ ձգելով՝ մեկնեցան պատրիարքարանէն: Այսպէս սուլթանի կառավարութիւնը դարձեալ խայտառակվեցաւ: Եպիսկոպոսներու այս արարքը փառաւոր ապտակ մ'էր թուրք կառավարութեան երեսին: Թուրք կառավարութիւնն այս ձեռնարկի անյաջողութենէն փրփրած՝ անմիջապէս հեռագիրներով դիմեց ըղբոր հայաբնակ գաւառներու վայրներուն, որ ամեն միջոց գործ դնեն հայ ժողովրդի կողմէն հաւատարմութեան և երախտագիտութեան հանրագրութիւններ, շնորհակալութեան ուղերձներ կազմեն և մատուցանեն կայսերական գահայից առջև: Վալիները հեռագիրներն ստանալուն պէս փութեալ գործի ձեռնարկած են և ամեն տեսակ ներքի ու աննրեղի

միջոցներ գործ դնելով, հանրագրութիւններ կը կազմեն և կաղարկեն Բ. Դուռը: Ապուշ կառավարութիւնը կը կարծէ, թէ այդ բռնութիւններով կազմած հանրագրութիւնները որ և է արժէք, կարեւորութիւն կրնան ունենալ եւրոպական տեղութիւններու և եւրոպական հանրային կարծիքի առջև:

Ապօրինի պատրիարքական տեղապահը լինելով այն սխալ, կործանիչ և ազգամիջաւ քաղաքականութեան ներկայացուցիչներէն մէկը, որոնք կուզեն կառավարութեան հետ անոյշ ըլլալ, անոր հետ քաղցր վարքիլ որ և է խնդիր, պահանջ ունեցած ատեն անուշութեամբ, խոնարհութեամբ դիմել կառավարութեան և իբր ղգործութիւն, իբր շնորհ խնդրել և ոչ իրաւունք, արդարութիւն պահանջել հաւարձակ և անվախ դարձեալ մի անգամ չարաչար սխալվեցաւ ու պատժվեցաւ: Արդեօք այս վերջին դառն դասէն յետոյ տակաւին պիտի շարունակվի մասնիչ Սիմէօն-Բէյի և դաւաճան, ուխտադրութեւ Աշրղեանի գծած այդ սխալ քաղաքականութիւնը:

—Ապօրինի պատրիարքական տեղապահը կառավարութեանը հաճելի ըլլալու համար, սուլթանի կողմէն աչքը քաղցրացնելու համար ամեն շողորդութիւն, ամեն զոհողութիւն, զիջում ըրաւ, եկեղեցու բեմէն կայսեր կենաց համար առասպելական փառաբանութիւններ և օրհնութիւններ կարդաց, սուլթանի հայրախնամ կառավարութեան ամեն գովեստներ թափեց, հայ եկեղեցու մէջ թուրքերէն երգ երգել տուաւ, կառավարութեանը համակերպելով՝ տարեդարձի առթիւ Ազարկանէն ետքը ներկայացաւ, ազգի դարաւոր իրաւունքը զոհեց և ազգային արժանապատուութիւնը վիրաւորեց, հարուածեց և այս բոլորն այն յուսով, թէ պիտի յաջողի Ազգային ժողով գումարելու հրաման ստանալ և ըստ սահմանադրութեան օրինաւոր պատրիարքական ընտրութիւն կատարել տալ...

Ք Ր Դ Ա Կ Ա Ն Ա Ր Շ Ա Ի Ա Ն Ք

Դ Ե Ր Ի Կ Ի Վ Ր Ա Յ

Դերիկի մի ուխտաւորից ստացել ենք հետեւեալ նամակը:

Օսմանլուի ոտնձգութիւնները տարածվում են հեռու, շատ հեռու, սահմաններից դուրս, նոյն իսկ ուրիշ պետութեան մէջ:

Հենց ամենից մեծ կասկածոտն ինքը՝ սուլթան Համիդն է, որ նստած ժողովրդի արիւնով կառուցած փառահեղ պալատում, առաւօտից մինչև երեկոյ ահ ու դողով լրանում է Բոսֆորը, թէ քանի նաւ անցաւ և քանի հայկական ծպտեալ ապստամբներ կան դրանց մէջ: Նրա անպատմելի կասկածը տարածվում է և՛ Պարսկաստան, և՛ Ռուսաստան, և՛ Եւրոպա: Գազան փաշա կուսակալները խօսքով և ամբողջովին սուլթանական ցնորական կասկածով: Եւ շատ էլ չմեղադրենք այդ ասիական լպիրշ բռնապետին, նրա երկիրը ներկայացնում է մի մրկալից ծով, ուր շարունակ ալեկոծութիւն, չփթ թէ տիրում, երկիր, որ լցված է իրաւունքները բռն

նարարված, տնտեսական դժուարություններ քայքայված բազմազան տարրերով: Ուր որ մի շփոթ, մի փոքրիկ դեպք պատահի, Համիտից սկսած մինչև փաշան, ծոյլ զափտեան ու անվարտիկ «ասկերը» կոտրած սայլի նման պատեպատ են ընկնում, գլուխները կորցնում, էլ չը գիտեմ, ի՞նչ դիւային թշնամու գետեր երևակայում:

Այս ամառ Պարսկաստանում գլխաւորապէս Ցաճկահայաստանի սահմանագլխում, մի քանի հայեր և քրդեր սպանվեցան: Յուլիսի սկզբներում պատահեց 5 խեղճ, ճամբորդ տաճկահայաստակ քրդերի սպանութիւնը: Մի հեռագիր անցաւ Պոլիս: Անմիջապէս իրարանցում խեղճն վանայ վայրն թուա Բաշկալա, նստաւ սահմանագլխին: Ողորմելի գործը տեղի էր ունեցել Դերիկի վանքի հողերից քիչ հեռու, տաճկապարսկական սահմանագլխի մօտ: Բաւական էր այդ արիւնը փաթածելու Դերիկի մէջ իբր թէ բուն դրած յեղափոխականների վզին, ինչպէս այդ սովորութիւն է Ցաճկաստանում: Թող ապահով լինեն օսմանի փաշաները, դրական, իդէալով ներշնչված յեղափոխականը սուր չի բանձրացնի անմեղի, իր նման հարստահարվածի գլխին:

Առաջած է փաշան, գազան դարձած: Փոքրած՝ ոտները գետին է խփում, թող հանում: «Դերիկը պիտի քանդվի, հենց վաղը, վաղը քար քարի վրայ չպիտի մնայ: Հողի հետ հաւասարեցրէք, մուսուլմաններ, սուլթանի ամրն (հրաման) է, հայ ապստամբների արիւնով ներկված գլուխները վաղն այստեղ պիտի տեսնեմ, կոտորեցէք շներին... Դերիկը 4 տարի է անհանգստացնում է մեզ, դաւլամի (տէրութեան) նամուսը կորաւ, դերիկից սուլթանի հաւատարիմ 5 քիւրդին կոտորեն, աւերել, ձեզ եմ ասում, վաղը գլուխներ եմ ուզում...»

Աղբակի քարբարոս քիւրդ ցեղապետներն ու աղաները, որոնք երկիւղածութեամբ շրջապատել էին փաշային, սարսափահար միմեանց երես էին նայում արիւնկալած աչքերով: Քրդերն արդէն այդ յիմար դէպքից կատաղած էին: Վալին մի բան էր անհանգստացնում: Ինչպէս կոտորած անել՝ քանի որ Դերիկը պարսից հողումն է: Սակայն խարդախ սուլթանի ստոր կառավարութիւնն այդ ստոր ճանապարհները լաւ գիտէ:

Վալին առաջարկում է Շիկակների ամենազօրեղ ցեղապետին՝ Մամէին արշաւել հասարակ ասպատակողի անուան տակ, որպէս զի միջազգային խնդիր չծագի, խոստանալով նրան փաշայութիւն և թանկագին ընծաներ: Մամէն յայտնում է, թէ անցեալում իր հայրը Պարսկաստանում 8 հոգով լաւ դիրք բռնելով, հարկբաւոր պարսիկ զօրքերի դիմագրել և 70 մարդ կոտորել է: Եւ եթէ դերիկցիները քաջ լաւ հրացան ձգող չլինեն, ինչպէս կարող են Դուշմանայ լեռներում, քիւրդերի մէջ վանք պահել, այդ պատճառով 100 զօրք տուէք և պատասխանատուութիւնը ձեր վրայ առէք: Ցասն օր գրգռելուց յետ, փաշան համոզում է Աղբակի մարդկցիների ցեղապետ Հարաֆին, որի ռայեաներից էին 5 սպանված քիւրդերը:

Անմեղ և անվիհեր դերիկցիներն արդէն այդ շարագուշակ լուրն առել էին, իսկ ուխտաւորներն զգոյշ էին վարվում, միշտ զինված երթալով վանքը: Յուլիսի կի-

սին մօտ այլ ևս ոչ մի կասկած չմնաց, որ արշաւանքն անխուսափելի է: Գրչեր ցերեկ վանքը լրտեսվում էր, Դերիկի երկու ճանապարհին էլ Բահրի փաշայի սպառազինված քիւրդերով բռնված էր ամրոյժ 15 օր: Դրսի հետ յարաբերութիւնը բոլորովին կտրվեց, այլ ևս ոչ մի անցորդ չէր երևում. կատարեալ պաշարման դրութիւն էր երկաթ ու ձիգ օրեր: Պատահական լրաբերներն առասպելներ էին պատմում: «Հարաֆն այսօր, երեկոյան գէտ, վաղը, երրորդ օրը կը գայ 50, 100, 500 մարդով»: Մի բուռն դերիկցիք տագնապի մէջ են: Վանքի վերին Դերիկ կոչված գիւղի քրդերը սարսափից մի գիշեր աները թողին, փախան, որովհետեւ վտանգաւոր լուրեր էին առել: Վանքի 3 տուն գիւղացիներից մէկն էլ իր կինն ու երեխաներն առաւ քրդերի հետ փախաւ: Դերիկում մնաց մօտ 35 հոգի՝ 4 գիւղացի, 5 միաբան և 12 ուխտաւոր, մնացածը կանայք և երեխաներ:

Ուխտաւորներին վանքի փոխանորդ Սարգիսը պաղատանքով պահեց 5-6 օր, ի նկատի ունենալով վտանգը: Աչքի առաջ ունենալով մօտալուտ արհաւիրքը, գիշերցիների զինված պահապաններ է դրվում երեք որոշեալ տեղեր, ողորշեալ «պարօղով»: Լրտեսվում է մօտակայ լեռները:

Մի բուռն դերիկցիների տագնապը քանի գնում, աճում է: Հրջապատված սահմանագլխի հսկայ Դուշմանի լեռներով ու խոր-խոր ձորերով, անգունդներով, ընկած աւազակ քիւրդ գիւղերի, մշտական գործող հրոսակների մէջ՝ ամեն մարդ իր գլխից արդէն ձեռք է վերցրած: Ոչ մի Սալմաստեցի չի համարձակվում օգնութեան հասնել:

Իսկ փաշան, նստած սահմանագլխում, ուզում է բոլգաբական տեսարան սաղքել. խփում է ոտները գետնին, մօրուսը փետում և Դերիկի ասպատակների գլուխները պահանջում:

Ջուր էին պաշարվածներն անհամբեր նայում՝ դիտակով ճանապարհներին. օգնութիւն չկայ, ոչ մի սալմաստեցի հայ չուզեց իր սրբավայրը պաշտպանելու վեր կենալ թէև ամենքը գիտէին գալիք վտանգի մասին: Դերիկցիները յոյսերն իրենց վրայ դրին՝ պաշտպանել վանքը մինչև վերջին շունչը: Սկսվեց ուրախ երգերով տենդային աշխատանք. կրում էին շալակով աղիւս ու քար, ցեխ շաղախում. երկու օրուայ մէջ երեք փոքրիկ ամրութիւններ շինվեցան, որովհետեւ փոքրիկ վանքը զուրկ էր օր և է ամրութիւնից:

Յուլիսի 21-ի առաւօտը ամեն մարդ հանգիստ, բայց զինված իր գործին էր: Յանկարծ պահպանը հրացանաձգութեամբ նշան տուեց: Հեռուից երեւացին մի խումբ ձիաւորներ և սրարշաւ անցան վանքի արեւելեան բլուրները, դէպի վանքի և գիւղի փոքրիկ նախիրի կողմը, որն այդ օրը սրվորականից քիչ հեռու և տարաբախտաբար ըլրի ետեւին էր: Մի քանի վարկեան ընդհանուր շփոթութիւն տիրեց, բայց շուտով ամեն մարդ իր տեղը բռնեց, թշնամին երևաց. դա սուլթան Համիդի «Համիդիէ» գունդըն է: Սկսում ենք հրացանաձգութիւնը: Հապա ինչ տեսնեք լաւ է՝ միաժամանակ հրացանաձգութիւն եղաւ քրդերի կողմից: Բայց ինչ, գնտակ չէ, այլ կարկուտ, կար-

կուտ է թափվում մեր գլխին: Կրակ են անում և՛ արեմտեան, և՛ հիւսիսային, և՛ արեւելեան լեռներից: Ամեն ժայռի, ամեն սարի գլխից ձխի սպիտակ քուլաներ են, որ բարձրանում են դէպի երկինք: գնտակների վզքքն ու սուղոցն ականջ են խլացնում, անգութ սարերին, բորձապանք տալիս: Երջապատված են երեք կողմից բազմաթիւ քրդերով: Ճիշտ թուի մասին ոչինչ չգիտենք: Մեզ թւում է, թէ հազարներով են շրջապատված: Սպիտակ քուլաները բարձրանում են, որպէս բարձրանում և աւելի մօտենում: Մենք աշխուժութեամբ պատասխանում ենք: Վաշտում իրարանցումը սաստկացաւ մի կողմից երեխաների ճիչն ու աղաղակը, միւս կողմից կանայք ձեռքերն իրար շրպապցնում, ծնկներին տալիս ու շփոթված դէս ու դէն վազվզում և տոպրակներով սև օրուայ համար հաւաքած իւղը, պանիրն ու ալիւրը վանքը բերում շտապով: Վաշտում են մեր գլխի վրայ մեղանալով սուլթանի զրկած գնտակները: Նայում ենք դիտակով հեռու, հիւսիսային բարձր լեռներից հրոսակային թմբելը ճանձի նման իջնում ու իջնում են դէպի մեզ և խոր ձորերում անհետանում... Թշնամին մօտենում է: «Կոտորած, սարսափելի կոտորած... կանայք, օրհորդներ...» մըմնում էր ամեն մէկը: Եփութութիւնն ու պանիրան փոքր ժամանակ տիրեց ամենքին: Ձիաւորները կատաղութեամբ սրլանում էին մէկ ձորից միւսը, մէկ բլուրից միւսը և մի ակնթարթում մեր աչքից անհետանում: Նրանք միշտ դիմում էին մեր թոյլ կողմը, վանքի վրայ յարձակվելու համար: 100-ից աւել ձիաւորներ, բոլորը 300-400 հոգի, բարձր լեռները բռնած, իսկ մենք, մի բուռը մարդիկ, թւով 21 և ցած տեղում, նրանց ոտների տակ, չորս տեղ դիրք բռնած: Թշնամու մէջ էր նաև Բահրի փաշայի խորդախութեամբ սուլթանի հաւատարմները, այն է՝ պահմանագլխի Խանիկ գիւղի Կորգոնի թուրք հարկւրապետը 50 ծպտեալ զօրքերով: Ի՞նչ էր մնում մեզ անել — դիրքեքից դուրս չգալ և պաշտպանվել մինչև վերջին ընկերոջ մեռնիլը:

«Տղերք, ձեզ մեռնիմ, որդիներս, նախիրը...» բռնաւեց լեռնական մարը: Փչում է դերիկցիների փաթրիկ փողը, երգում ենք «ափնայն աեղ մահը մի է...» Արիութիւն եկաւ ամենքիս վրայ՝ տաքնապը չբացաւ կորաւ: Քիւղերը հեռուից չօջապատել են նախիրը և գնտակագծում են 16 տարեկան նախապանին ու նրա փաթրիկ եղբորը (11 տարեկան), որն ալք օրը իր քեփին գնացել էր նախրի մօտ: Ամեն մի դերիկցի դարձել էր տասը, տեղում էին նախրի շուրջը (1 վերստ հեռու) մեր գնտակներն անվտանգ, ահա բլուրը շուտ եկան փոթրիկները և վազում են դէպի մեզ, մեր գնդակները սապտկանում են, անպատկառ մուխանթները չեն կարողանում մօտենալ նրանց: Ուրախութեան արցունք է երևում... Ամբողջ մի ժամ չարչարվելուց և մի քիւղը զոհ տալուց յետոյ, քշեցին նախիրը: Մրանց փափակը այդ մի քանի սևապոչ տաւարը չէր, այլ ռզում էին զբաղեցնել գրգռել և մեզ դիրքերից դուրս հանել, որ կարողանան յարձակում գործել: Խուլբախումը ձիաւոր հրոսակները դարան մօտը մօտիկ ձորերում, ըստպատէ էին նշանի: Եւ քիչ մնաց յաջողէին: Նախիրը

քշելու ժամանակ մեր ընկերներից երկուսը գլխաւոր քրտնամսած դուրս թուան իրանց փրքերից և սլացան դէպի նախիրը: որոշած էինք նախրի ետեից չգնալ և որպէս զի կորստարեր սխալ չանենք: (Կարող էին երկուսին հետևել և ուրիշները), խնդրելով և յանդիմանութեամբ գրգռուածներին ետ դարձրինք: Նախիրը քշեցին: Երեխաների ողջ գալը մեզ ուրախութիւն պատճառեց: 3 ժամ անդադար սուլում ու սուլում էր դերիկցիների անխաղաղ և անշեղ գնտակը... Նրանք պաշտպանում էին ահագին խառնի ձաղանչի դէմ հայի սրբավայրը, Դերիկը, Գրի հետ կապված են անմոռանալի քործեր... քաղցր յիշողութիւններ... Նրանք պաշտպանում էին հայ կնոջ, աղջկայ նամուսը... Վախկոտ, վաղ ասպետակները տեւաճ անդադուելի անվեհեր դիմադրութիւն, նրանց առաջ խաղաղ դադարեց: Մենք բոլորովին անվշտաւ էինք: Ապստամբները գլուխ տաքնողները չուզեցին ծակատ առ ծակատ կուռի բռնել: Առաւօտեան ութ և կէսից սկսվեց կռիւ և կէս օրից մօտ կէս ժամ անցած դադարեց:

Համիդ սուլթանի «Համիդիէ» գունդը քիթ թուռնդ քիթ ստացաւ: 400 հոգու հրոսակային խումբը որը իր ձեռքի տակ ունէր ամեն դիւրութիւն, լեռ, ձոր, քիւղ գիւղեր, պաշար, մինչև անգամ թուրք զօրք, համարձակութիւն չունեցաւ մի խումբ մարդոց վրայ յարձակվել: Զուր: Միւս առաւօտ լրտեսեցինք մօտակայ լեռները, ոչ որ չկար, քիւղերը հեռացել էին ամօթապարտ:

Ահա թէ ինչ ձեւերով օսմանեան կառավարութիւնը զեղծում է միջազգային օրէնքները, մոռնում այլ կառավարութեան հողը, ահա, թէ ինչ նպատակի համար սուլթանը իւր անուամբ «համիդիէ» քրտական գունդ կազմեց, որի առաջակապետն առանց քաջվելու իրան է նշանակել:

Լսեցինք, թէ նախրից մի էգ գոմէշ տառկել է, լուկանի Եարաֆ, եթէ նրա արիւնթաթախ գլուխը ներկայացնի կատաղած փաշային ապստամբի գլխի փոխարէն:

Հարեան քրդերի պատմելով պաշարող քրդերի կողմից վերաւորվել են ոչ թէ 3, այլ 7 հոգի, բայց այդ ամեն կերպ աշխատում են ծածկել:

Ն Ա Մ Ա Կ Ի Ն Ո Ւ Ս Ի Ց

(Շար. և վերջ)

Այսպէս ժողովուրդն օրհասական վտանգի մէջ կը տատանի, բայց կառավարութիւն Կարինէն Մէհմետ անուն փոխը զրկած է ի Խնուս. սա սկսած է աջ ու ձախ ձերբակալել ամեն պատահողի յեղափոխականի անուան տակ այսպէս ձերբակալուած են Բաղքիկ գիւղացի Տիրացուեան Արսէն աղայի որդին, Յլէքսան էֆէնտին և եղբոր որդի Մուշեղ երիտասարդն. նոյն գիւղացի Աւէ անուն անձը, Շապատին գիւղէն Բէյա Յակոբ և Շահնազար անուն անձինք: Վերջինս ոստիկանաց յիսնապետի հետ ձի մը սակարկած է 6 ոսկով, իսկ յիսնապետը 3 ոսկի տալով՝ միւս 3-ը մի առնուր կըռէ, եթէ ոչ կը ձերբակալել մեքեղ միթէ՝ չգիտեմ, թէ դու ինչ յանցանք նշխարեք Շահնազարն ունկնդրութիւն չի ընել սորա խօսքերուն, կը ձերբակալեն և կը նետեն բանտի մի անկիւն:

Ձերակալված են նոյնպէս Մարութի պատանի Աւագ, Խաբէլ չառուցի Փափկենց Ղազար, Բերդ աւանի մղզափ Գէորգեան Խաչատուր Էփ., Հարեմենցի Մուրադեան Դաւիթ, Պողոս պատուելին, Ձիւղուցի Ալէքսան և այլն: Սոցա յանցանքներն ինչ է, յայտնի չէ: Ասոնցմէ ոմանք վերոյիշեալ փոխի առաջին անգամ գալուն 94 թ. Յուն վար ամսոյ սկզբները ձերբակալելով՝ թողվեցան, իսկ Մարա ամսոյ սկզբները կրկին ձերբակալելով՝ դեռ կը հեծնէ բանտի մէջ: Կառավարութիւնը կարծես նոյն զէ գրամական հաշիւ տեսնել սոցա հետ: Բայց սոքա չունին, որ տան և քանտէն նախտին: Այսպէս մէկ կողմէ հայ տարին անօթութենէ կը մեռնի, միւս կողմէն ալ կառավարութիւնը ձերբակալութիւններ կրնէ, երրորդ կողմէն ալ խստիւ հարկահաւաքութեան հրամաններ կարծակէ: Մարտ ամսոյն մի քանի խումբ ոստիկաններ այս և այն գիւղը կը շրջեն հարկ հաւաքելու համար: Ժողովուրդն արդէն չքաւորութեան մէջ կը տառապի և անօթութենէ կը նուազի, իսկ ոստիկանք անգթաբար ծեծ, չարչարանք կուտան առանց նայելու հասակը և տեղը: Այսպէս, Ռաջար աղա անուն հարկահաւաք պաշտօնեան երբ Հարեմի գիւղը կը հասնի, անլուր հայհոյանքներ կը տեղացնէ: Ժողովուրդը այս ու այն գիւղ կը փախչի ապաստանելու: Ռաջար աղան կը ըսէ. «հրաման տրված է ինձ կառավարութենէն, որ ով փախչի, զօրքերն իրենց ձերբով կուղարկվին անոնց տուները և ոստիկանք նոցա կանանց գրկաց մէջ պիտի պառկին, մինչև որ հարկը բերեն: Եթէ չէք հաւատարմ, ահա դիմեցէք կառավարութեան:»

Ռաւրիշ չափուշ ձմրան ցուրտերուն, երբ Էլպիս գիւղէն ի Քաղբիկ կը հասնի, կսկսի հայհոյել կրօն, ազգ, պատիւ, սրբութիւն, ըսելով՝ թէ այ մասնիւններ, եթէ ձեր պատճառաւ չլինէր, ինչ գործ անէի այս ձմեռեայ ցրտին այսչափ չարչարով: Այնպէս կը խօսին, կարծես նկատ են աղքատ ժողովուրդին հաց բաժանելու և նոցա ցաւերը բառնալու:

ՊՊԻԼԱՆԵԿ — Նոյեմբ. 15-ին Հասնանցի ցեղապետներէն մին 3-4 ծառաներով Համազապէտի Հօթոյեան Արէի ջաղացքի վերան գիշերով կը յաճախին թալանելու, բայց ջաղացպան և իր ընկերք, դիմադրելով քրդերէն մին կը վիրաւորեն, որ երեք օրէն վերջ կը մեռնի: Քրդերը վրէժ հանելու համար ամեն օր թէ գիւղի և թէ ջաղացքի վրայ յարձակում կը գործեն: Առանց անձի վնասելու կը յաջողին բաւականին ոչխարներ ու տաւար տանել:

Նոյեմբ. 25-ին հասնանցի ցեղապետներէն Թէմոյիս Էփթի մարդիկ ըստ իրենց հին սովորութեան Շէրվան-Շէյխի հայերուն մալ հուսաւք ձրիապէս մինչև գարուն պահելու: Երբ հայերը չեն լնդուներ, ետ կը դառնան և գիշերով կը յարձակին Թիճրի Զաքոյի տան վրայ և երկու եղբայրներէն մինը կսպանեն և միւսը կը վիրաւորեն: Հասնանցի ցեղապետներէն Թաճտենի եղբայրներէն Սովդին և Էվէյն Աճմու Իւսուֆի հետ կը կռվին: Առաջին երկուքը կռուի մէջ կը վիրաւորվին, որոնցմէ Սեդին քանի մ' օր վերջ կը մեռնի: Նոյն կուռի մէջ Թաճտենի հօրեղայր Քայրատէ կսպանվի, որոյ զուլս կտրելով Աճ-

մու Իւսուֆի մարդիկ կը տանին նշան կը զարնեն: Երկու կողմէ կսպանվին 13 մարդիկ: 7-ը Թաճտենի, իմի 6-ը Իւսուֆի կողմանէ:

Ահաւասիկ վերագրեալ տեղեկութիւններէն որոշակի կերէի թէ հայաստանցին ինչպէս մէկ օրուան, մէկ ժամուան մէջ կը զրկվի իր քրտնաթոր աշխատանքի արդիւնքէն: Մեծ տոկոսութիւն, համբերութիւն և եռանդ է հարկաւոր, որ մարդ երկար տարիների ընթացքում վաստակածը, երբ մի ակնթարթի մէջ կը կորսուցնէ, նորէն սկսի քառանց վճատելու ու ցուսահատվելու աշխատիլ: Մի՞թէ յուսահատած չէ հայ աշխատաւորը, սակայն յուսահատը երկու անմիջական փորկացութեան կը հասնի. — մ'ա հ կամ ա զ ա տ ու թ իւն:

—o—

Կ Ա Ղ Թ Ա Կ Ա Ն Ն Ե Ր Ի Կ Ե Ա Ն Գ Ի Ծ

Մի անգամ, պատմում է ակնատես մի քահանայ, տեսնեմ զառիվայրից իջնում են մերկ գաղթական ընտանիքներ: Քաղաք են մտնում՝ կիսամերկ ծերունի հայրը իր հարսնիկով, որդիներն ու:

—Ողջն ձեզ, որտեղից էք գալիս, մօտենալով հարցնում եմ ես գաղթականներին:

—Օրհնեա՛ տէր, տէր հայր, լուվում է դարկացած ծերունու ձայնը: Այնչեբրտից ենք գալիս, գաղթականներ ենք:

—Այդ ինչ է շալակիդ բեռը, կրկին հարցնում եմ ես:

—Երկու կոտ ցորեն է, տէր հայր. դնացի տուն, օղլուշաղիս բերելու, այս ցորենն էլ շալկեցի, հետս բերի...

—Իսկ քո բեռինը ինչ է, հարկի ջահիլ հարսին, որ ցրտից կապտած, մարած աչքերով, գիւղոր կանգնած էր ծերունու կողքին: Առութիւն: Կրկնեցի հարցս. դարձեալ լուութիւն: Ամբողջ ընտանիքը շիտթութեան մէջ է. ես սկսեցի համոզել նրանց. — Ասացէք, ինձինք ինչ էք քաշվում, ես ձեր խոստովանահայրն եմ... Մի վախենաք, ծխախոտ, կամ թէյ խօչէ: — Եւ, երբ դարձեալ մնացի անպատասխան, մօտեցայ շշկված կնոջ (խեղճ, խեղճ կին), իջեցրի ուսից բեռը, բաց արի և... սարսափած յետ քաշվեցի. երկու ծծկեր երեսանների սառած դիակներ էին մօր գրկում... Տարայ, հողին յանձնեցի:

Մի ուրիշ գաղթական հետեւեալ սոսկալի դէպքն է պատմում, որ անդի է ունեցել իրան մօտիկ բարեկամի ընտանիքի մէջ:

—Գիշեր է, սաստիկ ցոլիտ: հասել ենք նահմանագիւղը: Բարձրացել ենք Զիվինի ձորից և մի քանի քայլ է մնացել մինչև սահմանը: Ի հարկէ գաղտնագողի ենք անցնում, չսեղ ենք, որ կազմկներն առանց անցագրի չեն թողնում անցնել սահմանը: Ուժանապառ բարձրանում ենք լեռների լանջերով: Մեզ հետ են կանայք, երեխաներ: Ամբողջ օրը ոչինչ չենք կերել: Յանկարծ հեռուից ձիււորներ երևացին. — գիշերապահ կազմկների փումբը: Ծծի ձրեկան լալիս է ցրտից, քաղցից: Մայրը սեղմում է նրան չոր կրծքին, տաքացնում է, — բայց ինչու: Ծծիք զնում է բերանը, — կաթ չկայ, չորացել է, երեխան աւելի է բղաւում...

գաւար չէ, որ դրանք զբաղւում են սրա նիւթակով, բայց յուրեման համար անհրաժեշտ պայմաններ են, որովհետեւ

